

SOCIOLOGIE VANDAAG: ENKELE STELLINGEN EN NOTITIES

Rudi Laermans

I

Sociologie draait rond de studie van het sociale, de socius. Dat lijkt de evidentie zelve. Maar juist de omschrijving van wat de notie van het sociale nu feitelijk omvat of aanduidt, en a fortiori de afbakening van haar onderzoeksobject of materieel voorwerp, is in de sociologie een bijzonder omstreden kwestie. Sociologische stromingen of - zoals men sinds Thomas Kuhn pleegt te zeggen - uiteenlopende paradigma's, verschillen in de wijze waarop ze het sociale thematiseren. Men kan dat bij voorbeeld beschouwen als een zelfstandige, boven-individuele entiteit (dé maatschappij), welke van buitenaf op een onontkoombare wijze vorm geeft aan het individuele gedrag en tevens persoonlijke attitudes of motieven kneedt. Deze weg bewandelde Emile Durkheim omstreeks de jongste eeuwwisseling als een van de eersten binnen de academische sociologie in *Les règles de la méthode sociologique* (1895). Velen hebben sindsdien 's mans definitie van 'sociale feiten' in een of andere variëteit onderschreven: het sociale is objectief (in de zin van 'dingmatig'), dwingend, en boven-individueel. Hét voorbeeld bij uitstek van zo'n sociaal feit is allicht de taal, in de zin van *langue* (F. de Saussure) of voorgegeven geheel van tekens en combinatie-regels. Wie zich bij voorbeeld in het Algemeen Beschaafd Nederlands op een voor anderen verstaanbare manier wil uitdrukken, moet zich willens nillens naar dit linguïstische systeem voegen. Dwingende regels, systeem,...: het sociale doet inderdaad meer dan eens aan een gevangenis met onzichtbare muren denken. De maatschappij als 'ergerlijk feit' noemt Ralf Dahrendorf dat meermaals in zijn invloedrijke boekessay *Homo Sociologicus* (1959).

Mensen zijn evenwel ook actieve taalgebruikers; ze vinden nieuwe woorden uit (soms) en zetten grammaticale of syntactische regels naar hun hand (vaak). Zo laten in mondelinge conversaties de sprekers zich meestal weinig gelegen aan de eenvoudige verplichting om een zin af te maken, en kunnen ze in gesprekken de ABN-voorschriften doorgaans ongestraft met de voeten treden. En vooral: ze gebruiken een taal om strikt individuele intenties, besognes of meningen te communiceren. Ze lijken daarom op een zodanige wijze te handelen dat hun talig doen en laten alleen

vanuit de individuele toeëigening, de persoonlijke motivatie valt te begrijpen. In het kielzog van Max Weber, die andere *founding father* van de sociologie als academische discipline, pleiten vele sociologen er dan ook voor om het sociale op te vatten als de gedurige verknoping én ontbinding van individuele handelingen. Van deze gedachte vertrekt bij voorbeeld de thans invloedrijke Engelse socioloog Anthony Giddens in *New rules of sociological method* (1976), een boek waarvan de titel niet toevallig op die van Durkheims klassieker alludeert. Individuen, zo heet het daarin, zijn bewuste, reflexief handelende actoren, geen passieve regel-volgers: hun handelen is zin- of betekenisvol omdat het steeds naar subjectieve bedoelingen of motieven verwijst. Dat handelen bezit dan een sociaal karakter voor zover het van een meer of minder nadrukkelijke gerichtheid op anderen getuigt, zoals in gesprekken meestal het geval is. Of met een aan Weber ontleend voorbeeld: de fietser die een andere, hem of haar tegemoet komende weggebruiker bewust poogt te ontwijken maar desondanks toch in de greppel belandt, handelt sociaal; wie daarentegen al dagdromend tegen een ander vehikel opbotst, heeft niet sociaal gehandeld. Zo bekeken is het ene ongeluk het andere niet, ook al komen beide in dezelfde statistieken terecht.

Er zijn nog andere benaderingen van het sociale mogelijk, zo bij voorbeeld in termen van interactie (J. Rex) of sociale grondvormen als conflict en dominantie (G. Simmel, L. von Wiese). Het lijkt mij hoe dan ook onjuist te stellen dat de sociologie zoiets als dé maatschappij zou bestuderen. Want de maatschappij is een letterlijk onvoorstelbaar iets: men kan zich bij dit woord niets specifiek voorstellen. Vruchtbaarder is de onder meer door Norbert Elias in *Was ist Sociologie?* (1971) ontwikkelde idee dat het sociale kan worden begrepen vanuit het basisgegeven van wederzijdse afhankelijkheid of interdependentie tussen mensen (1). Mensen zijn op diverse manieren van elkaar afhankelijk: economisch, politiek, cognitief, emotioneel,... Zo behoeven ze meestal talloze onbekende anderen (producenten, distributeurs, groot- en kleinhandelaren) voor hun dagelijks brood, en voelen ze zich op enkelen sterk betrokken, op negatieve (vijandschap) dan wel op positieve wijze (vriendschap, liefde). Het gaat in de sociologie dan niet om de maatschappij, noch om individuen en hun handelingen, wel om wat *tussen* mensen gebeurt, vooral dan wat hen vaak tegen beter weten in bindt en daarom dwingt. In tweede instantie is sociologie de studie van de voorstellingen van dat 'tussen', de uiteenlopende wijzen waarop mensen het sociale cognitief en anderszins representeren.

Deze dubbele taakstelling is *een* sociologische visie, een mogelijke poging om het samenleven (en niet: de samenleving) te duiden. Sociologie als zodanig is, zo dunkt mij, niet meer of niet minder dan die alles bij elkaar genomen tamelijk vreemde sector in het veld van het academisch erkende weten waarin vaak tegenstrijdige visies op het sociale worden ontvouwd. En dat gebeurt dus ook buiten de sociologie, zij het op een andere manier dan daarbinnen. De vraag naar wat het sociale nu eigenlijk is, houdt de sociologie als discipline bijeen, terwijl de uiteenlopende antwoorden haar verdelen in talrijke deeldisciplines of 'sub-sociologieën'.

II

Is de sociologie een wetenschap? De vraag heeft sociologen van meet af aan bezig gehouden, om niet te zeggen geobsedeerd. Sociologie was voor Max Weber, Emile

Durkheim of Georg Simmel altijd ook een epistemologische of kentheoretische queeste, gericht op het munten van grondbegrippen enerzijds en het funderen van sociologische inzichten in de sociale werkelijkheid anderzijds. De soms ongemene felheid waarmee ook thans nog in de sociologie over deze kwesties wordt gediscussieerd, is voor buitenstaanders vaak meer dan eens onbegrijpelijk. De verschillen tussen 'kwantitatieven' of 'enquêteurs' en 'kwalitatieven' of voorstanders van een ethnografische aanpak, veranderen inderdaad niet zelden in quasi-theologische geschillen. Maar er staat dan ook veel, zeer veel op het spel, te beginnen met zoiets als de sociale erkenning als échte wetenschappers van de kant van collegae-academici.

Of de sociologie een wetenschap is, hangt natuurlijk af van wat men onder wetenschap verstaat. In de sociologie zijn alvast nauwelijks equivalenten voorhanden van zogeheten nomothetische wetten, zeg maar van wetten als die welke binnen het kader van de Newtoniaanse fysica werden geformuleerd. De voorspelkracht van sociologische inzichten is dus bijzonder klein, ook als men het voorspellen in termen van statistische waarschijnlijkheid duidt en het met allerlei *ceteris paribus*-clausules beveiligd. Vooral dat laatste resulteert omwille van het dynamische karakter van het samenleven welhaast noodzakelijk in pure simulaties. Verklaren is in de sociologie dan ook in de regel synoniem met wat de Franse historicus Paul Veyne in zijn bepaald polemische studie *Comment on écrit l'histoire* (1971) 'retrodictie' noemt: men verklaart reeds gebeurde feiten, zoals verkiezingsuitslagen, processen van verarming, enz.

Misschien is sociologie echter eenvoudigweg de studie van het sociale in al haar facetten. En hoe men de notie van studie verder ook invult, ze vooronderstelt allereerst een visie op het sociale, een interpretatief kader. Als dat, zoals ik hierboven stelde, cirkelt rond het *inter*, datgene wat tussen individuen gebeurt, zijn bij voorbeeld representatieve enquête-resultaten lang niet altijd even relevant. Want enquêtes meten gewoonlijk individuele attitudes of meningen, geen processen van inter-individuele attitude- of meningsvorming (en wat die aan retoriek, strategie, ongelijkheid, enz. impliceren). Als studie van het sociale staan de sociologie evenwel vele onderzoekswegen open, afhankelijk van de concrete probleemstelling. Krant artikelen, gezinsfoto's, of open gesprekken met centrale figuren van een grootstedse gang, zijn even legitieme middelen om bruikbare informatie te genereren als enquêtes. De meeste sociologen leren in hun opleiding zeer veel over de laatste, maar vaak weinig of niets over de analyse van teksten of visueel materiaal. Zelfs elementaire semiotische inzichten zijn de overgrote meerderheid der afgestudeerden in de sociologie volstrekt vreemd. Zoveel onwetendheid valt maar moeilijk te billijken, vooral niet omdat ze ten onrechte de onderzoeksmogelijkheden, ja de *methodologische verbeeldingskracht* beperkt. Want niet alleen harde, statistisch bewerkbare data kunnen empirisch heten. Tenzij men ze in de naïeve, pré-Kantiaanse betekenis van 'realistisch' gebruikt, is de notie van empirie alles welbeschouwd even weinig zeggend als het woord sociaal. Over feiten valt binnen de context van een specifieke probleemstelling misschien niet te twisten, over het begrip 'empirisch' wél. Het brengt, net als elke invulling van de uitdrukking 'sociaal', altijd veronderstellingen omtrent de werkelijkheid, de relatie tussen taal en sociale werkelijkheid, e.d. met zich. Als zodanig gaat het steeds om een construct, zij het een zelfreflexief: het geeft de regels voor de eigen validatie aan (2).

Wat geldt voor het voorwerp van de sociologie, gaat dus ook op voor het wetenschappelijk gehalte van de diverse benaderingen daarvan. Beide zijn intern omstreden, en doorheen deze dubbel gelede strijd krijgt de sociologie haar per definitie instabiele identiteit. Om die reden prefeer ik de uitdrukking '*studie* van het sociale in al haar facetten' boven de omschrijving 'wetenschap van...'. Dat houdt bepaald geen vrijbrief voor zomaar-wat-doen in. Elke studie vereist bij voorbeeld een systematisch, coherent gebruik van basisbegrippen en, als ze ook op een of andere vorm van onderzoek berust, een schets van de wegen waarlangs informatie werd verzameld (zodat derden de kwaliteit daarvan kunnen beoordelen). Opdat van zoiets als een studie zou kunnen sprake zijn, is echter vooral *argumentatie* nodig, het met goede redenen onderbouwen van wát men poneert. En goede redenen zijn er in meervoud: theoretische redeneringen en logische afleidingen, relevante 'feiten' of observaties, statistische data, verwijzingen naar de resultaten van collegae-onderzoekers, enz. Een perfect sluitend betoog - dé droom van het positivisme - is er nooit. Argumentatie is altijd ook een kwestie van overtuigen, van retoriek,...van (goed) *schrijven*.

De discussie over de kentheoretische status van de sociologie zou allicht zijn gebaat met wat minder fixatie op fetisj-woorden als wetenschap of empirie. Meer dan eens figureren die in debatten tussen sociologen als échte fetisjen, die verdere discussie overbodig maken. En dat betekent vaker dan men meent: zonder nadere argumentatie publicaties en onderzoekers diskwalificeren, negeren, buitensluiten. Het gangbare academische bedrijf kent, zoals elke sociale wereld, haar eigen *doxa*, haar kenmerkend geheel van niet bevroegde veronderstellingen en vooroordelen. Ook al valt dat vanuit sociologisch standpunt (!) volstrekt te begrijpen, het courante doxische gebruik van uitdrukkingen als 'wetenschappelijk' lijkt weinig legitiem vanuit... wetenschappelijk standpunt. Dit ene voorbeeld bezit overigens een meer algemene pointe. Als sociale bezigheid is de studie van het sociale noodzakelijk een zelfreferentiële praktijk. Sociologisch studiewerk is mensenwerk, een specifieke manier van samenleven, een levensvorm in de Wittgensteiniaanse betekenis van het woord. Als zodanig is het altijd ook te bevragen op dezelfde wijze waarop men bij voorbeeld als socioloog de politieke wereld benadert.

III

De academische sociologie bezat van meet af aan een januskop. Enerzijds was (en is) ze - met aan Michel Foucault ontleende termen - een 'analytiek van de waarheid', een reflectie op de mogelijkheidsvoorwaarden van objectieve, ware sociologische kennis; anderzijds was (en is) ze 'ontologie van heden', tijdsdiagnose, antwoord op de vraag 'in welke tijd leven wij?'. Het is inderdaad opvallend hoe sterk de publicaties van Max Weber of Emile Durkheim getuigen van het streven om de basiscontouren van de zgn. modern-Westerse samenleving te achterhalen. Dat geldt ook voor de oeuvres van andere klassiekers, zoals Karl Marx of Georg Simmel. Rationalisatie, organische solidariteit, secularisatie of 'onttovering van de wereld', commodificatie (almaar meer goederen veranderen in op de markt verhandelde waren of *commodities*), culturele differentiatie of versplintering,... - al deze tendenzen en nog een handvol meer dure woorden (die de sociologie bij taalminnaars een slechte naam bezorgden) pogen *de identiteit van de moderniteit*, van de modern-Westerse samenleving en haar cultuur vast te leggen (3). Men kan, neen moet zich afvragen wat hier nu juist in het geding

is. Is de uitdrukking 'de moderne samenleving' niet voor alles een sociologisch construct, eerder dan een descriptieve term? Betreft het geen zuiver speculatieve notie? Of valt deze uitdrukking alsnog met feitelijke historische ontwikkelingen te verbinden?

Hoe dit verder ook zij, sociologie is thans nog steeds voor alles tijdsdiagnose. Zo wordt ze vaak ook beschouwd door niet-sociologen, beleidsmakers voorop. De officiële beheerders van het sociale verwachten van sociologen dat ze met wetenschappelijke precisie knelpunten in het hedendaagse samenleven signaleren. En ook in de media draven sociologen gewoonlijk op als kanttekenaren, als commentatoren van hete hangijzers als 'de jeugd van tegenwoordig' of 'de nieuwe armoede'. In de regel wordt dan in één ruk richting *Zeitgeist* doorgemarcheerd: het concrete onderwerp moet in een bredere culturele of maatschappelijke context worden gezien... Afgaande op hun publicaties, koesteren ook talloze sociologen het beeld van de competente commentator van (een deel van) het sociale heden. Dat blijkt bij voorbeeld erg treffend uit het recente, internationaal erg succesvolle debat rond begrippen als postmoderniteit of individualisering. Daarin gaat het in wezen alweer over de vraag 'in welke tijd leven wij?'. En ook: is onze actualiteit nog te begrijpen met behulp van het begrippenapparaat ons aangereikt door sociologische klassiekers als Weber, Simmel of Durkheim? Of zijn de *founding fathers* integendeel definitief rijp voor een nog op te richten Museum van de Sociologie?

Tijdsdiagnose ging in de sociologie vanaf Auguste Comte, die het woord sociologie muntte, hand in hand met het signaleren van problemen. In belangrijke mate was en is sociologie synoniem met het beschrijven van problematisch geachte ontwikkelingen en tendenzen, zoals normverval of anomie (Durkheim), de bedreiging van de individuele vrijheid door het proces van toenemende bureaucrativering (Weber), of - dichter bij huis - de blijvende sociale ongelijkheid (zie het werk van Pierre Bourdieu) en de groeiende erosie van het maatschappelijk middenveld van burgerschap en openbaarheid (zie de geschriften van Jürgen Habermas of, ten onzent, Mark Elchardus). Men kan er niet om heen: een niet onaanzienlijk aantal sociologen leeft van actuele problemen, detecteert en bestudeert die. Zowel materieel (in termen van inkomen) als symbolisch (in de zin van erkenning) hebben niet weinig beoefenaren van de sociologie *een onmiddellijk belang* bij de discursieve productie, en a fortiori de constructie, van sociale, culturele en andere maatschappelijke problemen.

In opleidingen sociologie wordt 'kritisch denken' impliciet dan ook vaak gelijk gesteld met het kunnen onderkennen van problemen. Dat is niet eens zo moeilijk, al was het alleen maar omdat een fenomeen als sociale ongelijkheid zo veelkoppig oogt. Rijken en armen, mannen en vrouwen, ouderen en jongeren, autochtonen en allochtonen, hoger en lager opgeleiden,...: even zovele tweedelingen, even zovele vormen van ongelijkheid, even zovele mogelijkheden om kritische gestes te maken. Maar wat heet kritisch? Met de traditie van kritische sociologie in de lijn van Theodor W. Adorno of Max Horkheimer heeft het gedurige detecteren van ongelijkheden alvast weinig uitstaans. Want daarvoor ontbreekt in het gros der 'probleem-producerende' publicaties simpelweg de meest elementaire normatieve argumentatie. Er bestaat onder sociologen een wijdverbreid parti-pris contra sociale ongelijkheid of verschillen in macht. Alweer gaat het in de regel om een doxa die tenauwerdood wordt bevraagd omdat hij vanzelfsprekend lijkt. Het is echter alles behalve evident om, bij voorbeeld, meer

gelijkheid tussen mannen en vrouwen te bepleiten. Moraal als 'pré-construct' (dixit Michel Pêcheux) in probleem-constructies, als wat als vanzelfsprekend wordt verondersteld in het eigen betoog: het is schering en inslag in de sociologie, ook in vele met 'harde feiten' onderbouwde publicaties.

De zelf opgelegde beperking van de sociologie tot tijdsdiagnose en, in tweede instantie, tot probleem-detective, is om meerdere redenen hoogst problematisch. Allereerst heeft ze ervoor gezorgd dat heel wat aspecten van het sociale volstrekt onderbelicht want onbestudeerd blijven. Opvallend in dit verband is hoe weinig sociologische publicaties over *the winners*, de beter gesitueerde lagen handelen. Wie geen zichtbare problemen heeft en zich verder ook gedeisd houdt, verschijnt in de sociologie nauwelijks in beeld. Over de alledaagse levensstijl van een zeer grote bevolkingsgroep weten we daarom alles bij elkaar genomen relatief weinig, zeker in vergelijking met de gedetailleerde kennis van migranten en andere 'kansarmen'. Meer algemeen is het in sociologische handboeken usance om, in de lijn van de eigen zelfbeschrijving als probleem-detector, het sociale als een geheel van mogelijke blokkades of discriminaties op te vatten, dus als een negatief iets voor te stellen. Men kan dat *de hinderpaal-visie op het sociale* noemen. Dat sociale factoren ook op positieve wijze in mensenlevens doorwerken, dat het sociale, hoe verder ook gedefinieerd, ook uitbundige feesten of passionele liefdesverhoudingen omvat,... - daàrvoor valt in de meeste sociologische publicaties weinig of niets te vernemen. Nogal wat sociologen lijken positieve affectieve bindingen, net als bij voorbeeld imaginaire verhoudingen tussen mensen, volkomen oninteressant, ja volstrekt onbeduidend te vinden.

In de tweede plaats maakt de oriëntatie op actuele problemen de sociologie in hoge mate afhankelijk van anderen - concreet: van journalisten, politici, beleidsmakers of machtige organisaties die om welbepaalde redenen welbepaalde ontwikkelingen problematisch vinden en daarom sociologen om commentaar vragen. Op die manier is er bij voorbeeld wel een serieuze literatuur over armoede en bestaansonzekerheid gegroeid, maar werd nauwelijks één boek geschreven over het specifiek soort van sociale verhoudingen tussen de leden van een theatergezelschap of een popgroep.

Ten slotte zorgt de meer globale begrenzing van de sociologie tot tijdsdiagnose ook voor een onnodig, zelfs gevaarlijk temporocentrisme, een vrijwillige beperking van het studieveld tot het meest actuele heden en de onmiddellijke toekomst. Dàn zijn de klassiekers betere wegwijzers. Zowel Weber, Durkheim als Marx stelden belang in oudere of niet-Westerse vormen van samenleven. Deze historische en antropologische oriëntatie is nog altijd een must: wie de bestaande sociabiliteit niet wil verabsoluteren, kan niet zonder vergelijkingspunten in tijd en ruimte. Ze zou overigens ook de gedurige 'probleem-productie' binnen de sociologie kunnen temperen. Want in vergelijkend perspectief ogen heel wat zogenaamde dringende problemen bijzonder futiel...

Is de academische sociologie de samenleving dan soms niets verschuldigd in ruil voor de ter beschikking gestelde middelen? Inderdaad, want dé samenleving bestaat niet, tenzij als retorisch construct enerzijds, als fantasma anderzijds. Mag een socioloog dan soms bestuderen wat hem persoonlijk goedgeeft of interesseert, het weze de allegorische wijze waarop de toenmalige Parijse massa's in *Les fleurs du mal* van

Charles Baudelaire worden gerepresenteerd? Ja. De intellectuele en academische autonomie van de sociologie verdedigen, lijkt mij nu al sinds geruime tijd samen te vallen met het naast zich neer *kunnen leggen* (want het vereist moed en durf) van de aanspraken van zij die *beweren* te spreken in naam van de samenleving of een welbepaalde groep (zoals de migranten, de vrouwen, de kansarmen,...). Dat beweren zélf is dan weer wel een prachtig sociologisch studie-object.

De sociologische verbeeldingskracht autonoom gebruiken, betekent vandaag de dag ook kunnen weerstaan aan de lokroep van een al te gemakkelijke 'probleem-productie' en, daarmee verbonden, van een al te comfortabel want doxisch engagement (en dat is zoals bekend meestal van progressistische signatuur). De sociologie is een soms positief-wetenschappelijk, altijd primair intellectueel project. Ze engageert alleen zichzelf als discipline, wat voor alles een argumentatief onderbouwd parti-pris voor een bepaalde visie op het sociale inhoudt. Wie zich binnen deze discipline alsnog voor een goede zaak wil inzetten, kan en mag dat. Maar hij of zij moet dat engagement wél met goede redenen pogen te omkleden. Alweer: engagement als een zelfreflexieve praktijk, niet als veruitwendiging van een onbevraagde doxa. Zo'n engagement zal niet buiten filosofie en ethische theorie kunnen, integendeel zelfs.

IV

Sociologie verschilt van meta-sociologie, het nadenken *over* de sociologie en haar object, haar wetenschappelijk gehalte, enz. Deels ten behoeve van het toen snel expanderende onderwijs in de sociologie, deels om redenen van academische identiteitsbepaling of zelfbeschrijving, heeft de meta-sociologie vooral vanaf het einde van de jaren zestig een hoge vlucht genomen. Het gevolg is een apart genre van meta-commentaar. Daarin kunnen grofweg twee grote deeldomeinen worden onderkend.

Vooreerst is er de vaak met filologische acribie beoefende studie van de teksten van de grondleggers, evenals van meer recente klassiekers (zoals Talcott Parsons of Jürgen Habermas). Die staat gewoonlijk in het teken van de gedachte dat met de letter van de tekst een juiste, ja ware interpretatie overeenstemt. Niet alleen is deze overtuiging na jaren van deconstructieve hoogstandjes erg problematisch geworden, ze heeft ook ingrijpende gevolgen voor het onderwijs in de sociologie en de beoefening van dat vak in het algemeen. Klassieke teksten veranderen door de studie ervan als scripturale monumenten immers in quasi-sacrale objecten. Een levendige, dialogische - en dat betekent altijd ook: een tegen-sprekelijke, zelfs 'oneigenlijke' of idiosyncratische - omgang met de betreffende publicaties, wordt zo afgeremd, ontmoedigd, zo al niet ronduit negatief gesanctioneerd. Het alternatief? Wat Michel Foucault ooit over Nietzsches oeuvre opmerkte, is ook op de Groten van de sociologie van toepassing: we moeten hun teksten verscheuren, verknippen en verplakken, op eigen maat aanpassen, tot ze bruikbaar zijn in de context van het eigen werk. Uiteraard is het belangrijk dat interessante basisteksten becommentarieerd worden doorgegeven aan nieuwe generaties van studenten en aankomende onderzoekers. Maar dan liefst zo dat de interpretatiemarges open blijven en de potentiële rijkdom van de teksten wordt beklemtoond (en a fortiori ook de talloze, heterogene lees- en gebruiksmogelijkheden worden benadrukt). Nu gebeurt vaak het omgekeerde - àls studenten overigens al

kennis maken met de teksten als zodanig en niet enkel voorgekauwde syntheses dienen 'te blokken'.

In de tweede plaats is er de meta-socioloog in de gedaante van indeler, plaatsbepaler, uitreiker van identiteitskaarten, zeg maar: politieagent. Nogal wat meta-sociologische reflectie poogt immers ofwel sociologische stromingen of paradigma's, ofwel sociologische basisproblemen te identificeren. De laatste worden dan geacht de sociologie alsnog een disciplinair - en gedisciplineerd! - gezicht te verlenen. Eén zo'n voorbeeld van een fundamenteel bevonden probleem is de wijze waarop sociologen de verhouding tussen individu en maatschappij beschrijven. Volgens meta-sociologen hangt men ofwel een actor-gerichte visie aan (met Weber als stamvader), ofwel staat men in het spoor van Durkheim een objectivistische benadering voor waarbinnen het sociale als een eigenstandige, determinerende kracht verschijnt. Zo zijn er ook micro- en macro-sociologen, modernisten en postmodernisten, structuralisten en culturalisten, *e tutti quanti*. Dit soort van classificaties bezit een voornamelijk pedagogisch nut. Dank zij dergelijke indelingen leren studenten door het bos van opvattingen alsnog de bomen zien. Het wordt pas gevaarlijk wanneer de gepresenteerde classificaties en kwalificaties maatgevend worden voor de omgang met publicaties. En dit gevaar is inherent aan élk onderwijs, dat als met gezag beklede institutie tamelijk arbitraire overzichten steeds als Waarheden dreigt te presenteren. Menige student pleegt dan ook na enkele jaren sociologie-studie een complexe argumentatie te vereenvoudigen tot de vraag of de betrokken auteur nu ja dan nee een actor-georiënteerde theorie voorstaat...

Laten we wel wezen: sociologie, en vooral dan algemene sociologie (in de wandelgangen vaak ten onrechte Theorie genoemd), is niet minder en vooral ook niet meer dan *een verzameling elkaar weersprekende teksten*. Max Weber of Niklas Luhmann, Ervin Goffman of Michel Maffesoli: hun werk kan stimuleren, uitdagen, verleiden, 'op andere gedachten brengen' (of integendeel de eigen ideeën versterken). Sociologie beoefenen betekent in de eerste plaats een persoonlijke plek te midden deze teksten vinden, er een levendige, liefst ook eigenzinnige verhouding mee opbouwen, en die vervolgens in de loop van verder onderzoek en studiewerk nader aanscherpen. En niet: hun bestaan gaandeweg vergeten - of is het eerder: hun bestaan verdringen? (want de confrontatie met de Groten is meer dan eens frustrerend, voor de eigen werkzaamheden letterlijk kleinerend). Sociologie onderwijzen zou, zo dunkt mij, voor alles een demonstratie van zo'n levendige en persoonlijke omgang met de sociologische traditie moeten zijn, eerder dan het brengen van een enkel in schijn exacte encyclopedie. Men kan het vergelijken met de gang van zaken in het repertoiretheater: Shakespeare opvoeren is synoniem met het actief actualiseren én interpreteren van 's mans werk, waarbij de oorspronkelijke tekst zeer wel mag worden verhaspeld. Het verzamelen van sociologische postzegels, het gedwee inventariseren en nauwkeurig classificeren van sociologische stromingen of grondproblemen, resulteert daarentegen enkel in pseudo-eruditie (en saai colleges).

Nu alweer jaren geleden maakte de ondertussen wat - ten onrechte - in de vergetelheid geraakte socioloog Alvin Gouldner in *The coming crisis of Western sociology* (1970) een onderscheid tussen zij die leven *voor*, en zij die leven *van* de sociologie. Dat is een uiteraard gechargeerde, vooral ook té zwaar 'geëxistentialiseerde' tegenstelling. Maar toch. Sociologie als intellectueel avontuur en dito engagement binnen een erg rijke, breed uitwaaiende traditie van teksten enerzijds, sociologie als broodwinning

die node moet worden gelegitimeerd met deels politiek-morele, deels reconstructieve 'identiteitsarbeid' - of de eerste dan wel de tweede oriëntatie overweegt, doet er wel degelijk toe. De keuze voor de ene dan wel de andere houding, heeft ook alles te maken met zoiets als 'autonomie als opgave'. Want het vreemde feit doet zich voor dat de heterogeniteit in visies en benaderingen binnen de sociologie, door velen niet als rijkdom maar integendeel als probleem wordt beschouwd. En wel in de eerste plaats als problematisch voor de status van het vak, en a fortiori voor die van haar beoefenaren. Men vreest immers dat al te veel interne onenigheid en discussie alleen maar afbreuk doet aan de gewenste academische legitimiteit, het verlangde sérieux van de discipline.

Misschien is de bestaande dissensus binnen de sociologie echter ook inderdaad een meer existentieel probleem: zoveel onzekerheid over datgene waar men dag in, dag uit mee bezig is, valt soms moeilijk te verdragen. Dit gebrek aan intellectueel comfort, aan theoretische of methodologische zekerheden, bezit evenwel een positieve ommekant. Het houdt namelijk voor alles de opdracht in om zélf hardop te durven denken en zo het bekende Kantiaanse dictum 'Saupere aude!' te verwerkelijken. Socioloog zijn, dat zou moeten inhouden: zelf te midden van andere sociologen, levende en dode, een visie op het sociale trachten te ontvouwen. Soms in samenwerking met die anderen, soms in conflict met gestorven voorgangers of eigentijdse collegae, en altijd in afhankelijkheid van hen. Sociologie beoefenen verschilt uiteindelijk maar weinig van samenleven: het is inderdaad een levensvorm, zij het wel een specifieke.

NOTEN

- (1) Elias' visie vormt het uitgangspunt van een door Nico Wilterdink en Bart van Heerikhuizen samengestelde Nederlandstalige inleiding tot de sociologie, *Samenlevingen: een verkenning van het terrein van de sociologie*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1993 (derde, gewijzigde druk).
- (2) Over de uiteenlopende wijzen waarop in de sociologie expliciet en vooral impliciet met de notie van empirie werd omgesprongen, schreef Wolfgang Bonss een interessante studie, *Die Einübung des Tatsachenblicks*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1982.
- (3) Overigens is het in overzichten van de geschiedenis van de sociologie gemeengoed om de doorbraak van zoiets als 'het sociologisch denken' te verbinden met de Franse Revolutie enerzijds, de Industriële Revolutie in Engeland anderzijds. Origineler in aanpak en probleemstelling is de studie van Johan Heilbron, *Het ontstaan van de sociologie*, Amsterdam, Prometheus, 1991.